

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

delse för att förstå den muntliga skaldetraditionens villkor.

Fjärde avdelningen, "Literary history", består helt av ett 30-sidigt utdrag ur den litteraturhistoriska handboken *Norsk litteratur i tusen år* (1994), där Fidjestøl svarade för medeltidslitteraturen – och genomförde sitt uppdrag med sådan briljans att verket mycket snart framstod som "en milstolpe i norrön forskningshistoria" (för att citera min egen recension i *Edda* 1/95). Utdraget, som här fått titeln "Norse-Icelandic composition in the oral period", innehåller inte bara en briljant diskussion av den muntliga traditionens natur (delvis baserad på amerikanska teoretiker som Walter Ong och Carol Clover) utan också en delvis ny klassificering av Eddadiktarna på grundval av deras berättarteknik och formspråk. Också andra partier av denna handbokstext hade förtjänat att lyftas ut på motsvarande sätt och presenteras för internationell publik, t ex Fidjestøls radikalt nyskapande diskussion av hävdvunnen periodisering på den norröna litteraturens område.

Femte och sista avdelningen, "In lighter vein", innehåller tre populärvetenskapliga kåserier om kvinnosynen i sagorna, riddarromantisk sagadiktning och Snorre Sturlasson som europeisk humanist. Rubriken "in lighter vein" antyder att det här mest skulle vara fråga om lättviktiga bagateller, men så är faktiskt ingalunda fallet. Också här finns nämligen nya resultat och analyser av stort intresse, t ex Fidjestøls skarpsinniga genusresonemang om "the woman as spectator" i skaldedikten eller hans virtuosa analys av en riddarromantisk kärleksnovell, "Laustik", som ingår i *Strengleikar*, den norröna prosaöversättningen av Marie de France' bretonska *lais*.

Överhuvudtaget måste man beklaga att utgivarna inte givit mer utrymme åt Fidjestøls litterära textanalyser, eftersom han på det området stod i särklass bland norröna filologer. Man hade sålunda enligt min åsikt haft anledning inkludera hans lilla skrift *Sólarljóð. Tyding og tolkingsgrunnlag* (Bergen, Oslo, Tromsø 1979, 74 pp.), förmodligen det allra bästa exemplet på Fidjestøls lysande egenskaper som diktläsare och hans eminenta förmåga att förena filologiska och litteraturteoretiska perspektiv. Visserligen har islänningen Njörður Njarðvik senare (1993) publicerat sin doktorsavhandling om samma dikt, men Fidjestøls fjorton år äldre analys kommer att stå sig som den överlägset bästa och dessutom som den mest moderna vad gäller textanalytisk metodik.

Även om det här urvalet av Fidjestøls texter – tillika med utgivarnas kommentarer – har en viss slagsida åt de (konservativt) filologiska domäner där översättaren Peter Foote har sin hemvist, finns all anledning att lovprisa såväl översättningen som utgåvan i sin helhet. Förhoppningsvis kommer vi snart också att få läsa Fidjestøls postuma och sedan länge emotsedda bok om Eddadikter-

nas datering. Enligt uppgift skall den före slutet av 1998 utkomma i den köpenhamnska skriftserien *Bibliotheca Arnamagnæana*.

Lars Lönnroth

Skeptikernas dilemma. Texter om Willy Kyrklunds författarskap, red. Vasilis Papageorgiou. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1997 (176s.).

I den kritiska antologin *Skeptikernas dilemma* kan man ana en urvalsprincip, eller kanske snarare en arbetsfördelning: redaktören och/eller författarna har försökt täcka in hela Willy Kyrklunds författarskap. Redaktören själv bidrar med ett slags inledningssessä och ett avsnitt om pjäsen *Medea från Mbongo* (1967); det senare kompletteras av Roland Lysells utläggning av pjäsen *Gudar och människor* (1978). Kyrklunds tidigare novellistik eller kortprosa behandlas i en text av Arne Florin, medan de mer sammanhållna samlingarna *Den rätta känslan* (1974) och *8 variationer* (1982) uppmärksammas i två separata uppsatser av Ulf Olsson respektive Johan Dahlbäck. De originella reseskildringarna från femtiotalet karakteriseras i en text av Jonas Ellerström. Det centrala verket *Mästaren Ma* (1953) får som sig bör en egen kommentar med en essä av Per Erik Ljung, och slutligen har Magnus Florin tagit sig an Homerosomskrivningen *Elpēnor* (1986). Till dessa skall läggas en omtryckt tidsningsartikel från 1995 av Peter Luthersson, föranledd av samlingsvolymen *Prosa* från samma år, samt en vidare anlagd studie av "diabolin och kylan" i författarskapet av Gunnar Arrias.

Större delen av Kyrklunds författarskap underkastas sålunda kritisk granskning, oftast i en tämligen fri, essäistisk form. Vad som möjligen saknas är den särskilda behandlingen av Kyrklunds på sätt och vis djärvaste bok *Polyfem förvandlad* (1964), respektive hans i många läger populäraste, *Solange* (1951; en inte ovanlig felbedömning är att den senare skulle vara mer konventionell och mindre komplex än andra Kyrklundtexter; den förtjänar otvivelaktigt en noggrannare utredning). Antologin är emellertid inte avsedd att fungera som en samordnad exposé över författarskapet: frågeställningar, infallsvinklar och framställningssätt skiftar avsevärt i de olika bidragen. Skribenterna avhåller sig inte heller ifrån att i förbigående diskutera andra texter än den som står i fokus, när så anses vara påkallat. På så vis figurerar även *Polyfem förvandlad* och *Solange*, liksom den underliga "romanen" *Tvåsam* (1949) och den sena moraltraktaten *Om godheten* (1988), i antologin.

"Helig, helig är Willy Kyrklund vorden" lyder rubriken på Peter Lutherssons bidrag, och han fortsätter: "I jubelkören ingår både grånade litteratörer och späda trendskrivbenter" (s. 21). Tar man *Skeptikernas dilemma*

som ytterligare ett vittnesmål för beundrarskarans habitus finner man att det är fråga om en manskör. Och går man till Kyrklundlitteraturen i övrigt så bekräftas den manliga dominansen. Willy Kyrklund har allt sedan debuten lovordats av den litterära kritiken, men intresset från de ”spåda trendskriventerna” är gissningsvis något som framträder först under åttio- och nittiotalen. Jubelkören i all sin efemära glans blir ett faktum när den existentiell och estetiskt inriktade, den språkfilosofiskt och stilmässigt ytterst medvetne Kyrklund plötsligt befinner sig vara i samklang med (de manliga) tidsströmningarna.

Det är en bakgrund till antologin *Skeptikerns dilemma*. Bidragen är till övervägande delen skilda typer av närläsningar. Dessa angriper på olika sätt och vägar den undflyende grundkaraktären i Kyrklunds stilkonst, den omväxlande ironiskt och patetiskt färgade palimpsest man hela tiden skönjer men har svårt att sätta fingret på. ”Att läsa Willy Kyrklund är sålunda att förnimma närvaron av en *annan* text, fortfarande oläst”, menar till exempel Ulf Olsson, ”och därmed fortfarande öppen för vår tanke; vi har ännu inte fäst den i någon bild efter vår läsningens innebörder” (s. 66).

Detta ibland litet närsynta intresse för den kyrklundska texten som text följer givetvis av författarens sätt att skriva, av Kyrklunds särart, men det är ändå något av ett symptom att en samling manliga, synnerligen boksynta och teoretiskt medvetna litteraturkritiker och litteraturvetare så konsekvent ägnar sig åt den enskilda texten och dess meningsmässiga ambivalenser, och lämnar andra frågor därhän. Det faller till exempel ingen av dem in att det är fullt möjligt att ifrågasätta Kyrklunds positivistiska språksyn, utan att för den skull behöva förfalla till någon sorts naiv begreppsrealism. Kollisionen mellan en trots allt expressiv strävan och en radikal språkskepsis drivs till sin spets i Kyrklunds texter, vilket är litteraturhistoriskt intressant och placerar de i brytpunkten mellan modernism och postmodernism – *inte* entydigt i endera av dessa abstraktioner. Inför Kyrklunds svärbemästrade ironier och stilskiftningar synes flera av skribenterna självklart associera texterna till den sistnämnda. Också i Kyrklunds vass kan man skära pipor.

Delvis som en följd av arbetsfördelningen men också av prioriteringen av textualitetens problem uppmärksammas inte heller förändringarna särskilt i Kyrklunds författarskap. Notiser om detta görs förvisso i förbigående. Även om kontinuiteten i författarskapets metod och tematik är påfallande så finns det åtskilligt mer att upptäcka i den riktningen. Ett framträdande undantag är Arne Florins jämförelse av tidigare och senare kortprosa via exemplen ”Opus Tegula” (från debutsamlingen *Ångvälden*, 1948) och ”Scherzo” (*8 variationer*, 1982). Materialet tillåter Florin att konkretisera den ”tilltagande åtstramning och abstraktion” (s.

101) som man spontant upplever när den yngre Kyrklund läggs bredvid den äldre.

Kontinuiteten betonas å andra sidan i Gunnar Arrias bidrag, som också är ett undantag i den meningen att det inte lika konsekvent inskränker sig till en text i författarskapet, utan istället utvecklar ett återkommande ”tema”, intimt sammanflätat med Kyrklunds berättarhållning och estetik i stort. En återkommande företeelse i den äldre Kyrklundkritiken är viljan att så att säga humanisera författaren. Inte sällan skyggar man för den konsekventa klarsynen, somliga skulle säga cynismen i Kyrklunds texter. Det är föreställningen om att han ”tar ställning för de svaga”, eller liknande. Den antiidealistiska grundtendensen skärps bland annat av den diaboliska distansen som Arrias lyfter fram, vilket utgör en värdefull korrigering av dylikt önsketänkande. Man tänker på den minnesvärda passagen i *Polyfem förvandlad* där den döende herr Lundström ber om tröst i form av en berättelse om ett barn som görs illa. Arrias får här välgörande stöd av flera av de andra skribenterna. ”Det finns en fördom om Willy Kyrklund, nämligen att hans texter skulle uttrycka ett slags medkänsla med människan”, skriver till exempel Roland Lysell: ”Det är inte alls fråga om det. Hos Kyrklund finner vi snarast en medkänsla med *mänsklighetens* villkor, sprungen ur noggranna analytiska betraktelser” (s. 149).

Men Kyrklund vore inte Kyrklund om denna distansering till människorna, motsvarande berättarrösternas skenbara likgiltighet inför novell- och romanpersonernas regelmässiga misslyckanden, framställdes renodlad och oemotsagd. Det är, som Arrias skriver, fråga om en ”pendling mellan likgiltighet och inlevelse” (s. 30), om en ”spänning”, med Arne Florins favorituttryck, mellan diaboli och välvilja. Den senare polen knyter man gärna till de passager där Kyrklunds högstämda och lyriska patos plötsligt bryter in, snubblande nära det löjeväckande – men bara nära. Jonas Ellerström snuddar för övrigt vid detta inte helt utredda fenomen när han i Kyrklunds reseskildringar och särskilt *Till Tabbas* (1959) tycker sig se en utveckling i Kyrklunds förhållande till gud, och rentav en ”motvillig ironiker” (s. 133) i författaren.

De ovan gjorda anmärkningarna om antologins begränsningar lider förstås den uppenbara svagheten att kritisera författarnas utgångsperspektiv snarare än vad som verkligen har åstadkommit. Den med Kyrklunds författarskap förtrogne upptäcker också snart att mycket av det säregna hos författaren utan tvekel tas upp till intelligent diskussion i boken. Utomordentligt intressant är till exempel Per Erik Ljungs iakttagelse att den uppenbart pastischerande och parodierande *Mästaren Ma* gör bruk av en lång rad kinesiska stilmönster och genrer utan att kunna förbindas till en specifik förlaga. Och vidare: den för Kyrkludentusiasten smilbandskontrakterande upptakten ”nu denna...” visar sig

vara ett översättningsmaner hos Bernard Karlgrens kinesiska tolkningar, en fras som saknar ”ordagrann” motsvarighet i originalen. Kyrklund imiterar stilen hos den svenska översättningen! Här kan man sannerligen tala om intrikata intertextuella relationer.

Detta är naturligtvis ett av de viktigare stildragen, att Kyrklunds texter ständigt bryter sig mot en repertoar av föregivna stilar och genrer. Det är den egenskapen som gör Ulf Olssons allegoriska läsning av det sjätte avsnittet i *Den rätta känslan* möjlig, och vars resultat kan utläsas av citatet ovan. Till skillnad från *Mästaren Ma* är intertexten till den betydligt senare *Elpënor* klart utpekad. Ville man med en enda text exemplifiera den nyss omnämnda antiidealismen i Kyrklunds författarskap så vore *Elpënor* ett gott val, vilket också framgår klart av Magnus Florins komparation (tidigare tryckt i *BLM* 1986). Degraderingen av Odysseusgestalten är långt radikalare här än i Eyvind Johnsons sönderlästa *Strändernas svall* (1946). Kyrklunds distika som väcker den döde Elpënor till liv är inte bara en omskrivning eller vidare-diktning av *Odysseen*; texten och dess förlaga visar sig vara direkt oförenliga. ”Förskjutningarna som Kyrklund åstadkommer i förhållande till Homeros signalerar Elpënos och Odysseus rent antitetiska förhållande” (s. 121). Denna antites går som författaren demonstrerar igen på flera plan i texten, även på det stilistiska. Florin målar upp bilden av Elpënor som representanten för tillvarons skuggsida överhuvudtaget, och låter honom befryndas med gestalter som Solange och Polyfem. Läsningen utmynnar i ytterligare en paradox:

Elpënor är tyst, enligt egen utsago. Däri ligger en motsägelse. Han talar ju, om än från Hades. Kyrklunds estetik utgår från en sådan paradox. Livet är inte utsägligt – men gränsen till det utsägliga kan uppsökas. (s. 124)

Så avslutas också denna essä med ett försök till sammanfattning av grundpremisserna i och för Kyrklunds författarskap. Det är ett på sitt sätt fascinerande skådespel att se antologins Kyrklundläsare liksom mot bättre vetande uppsöka sådana sammanfattningar och generaliseringar, om än i paradoxernas form. Typiskt nog, i kyrklundska sammanhang, handlar inte boken bara om ”skeptikerns dilemma”, den exemplifierar detsamma.

Peter Hansen

Staffan Bergsten, *Klang och åter. Tre röster i samtida svensk kvinnolyrik*. FIB:s Lyrikklubb 1997.

Åttioalets tre främsta lyriker, Katarina Frostenson, Ann Jäderlund och Birgitta Lillpers, ägnas en monografi av Staffan Bergsten, litteraturvetare från Uppsala. Studien utgör ett delprojekt inom ramen för det litteratursocio-

logiska projektet ”Kvinnorna på det litterära fältet”, vilket redan avsatt en bok av Anna Williams *Stjärnor utan stjärnbilder 1997*, och även i övrigt presenterat spännande material om kvinnliga författare. Just de tre lyrikerna Frostenson, Jäderlund och Lillpers har väckt uppmärksamhet genom sin självsvåldiga språkbehandling, vilken arbetar väl så mycket med rytmer och klanger som med modernismens hävdvunna metod metaforiken. De förhåller sig fritt även till språkets syntax, och de kombinerar ihop de mest förbluffande element till suggestiva men svårtillgängliga dikter. Visst behöver just dessa författarskap förklaras och kommenteras. Trots sin svårtillgänglighet har de fått många läsare pga medialt genomslag. Frostenson sitter trots sina unga år i Svenska Akademien, Jäderlund gjorde skandalsuccé med sina erotiska dikter 1988 och Lillpers har fått en image av Dalarnas egen skald.

Dessa tre poeter var på åttiotalet dock inte ensamma om sin nya skrivstil. Bl a Jörgen Gassilewski och Eva Kristina Olsson experimenterade efter liknande linjer. I svenska Finland nådde Agneta Enckell och Eva Stina Byggmäster väl så vackra resultat, låt vara först in på nittioalets. Man har klumpat ihop dem jämte ett flertal språkvetenskapligt intresserade poeter till en sk språkkritisk skola. Men de tre här aktuella lyrikerna utmärker sig rakt inte för torr teori, tvärtom. *Ord & Bilds* nyutkomna specialnummer om Öyvind Fahlström avslöjar i viss mån varifrån de vildsinta språkipulserna härstammade. Där skriver Gassilewski om hur ett inflytande från Fahlströms lyriska manifest, hans poesi och de övriga konkretisternas diktning smög sig in bakvägen i åttioalets diktning. Frostenson har i och för sig alltid visat på sitt beroende av en annan konkretist, nämligen Erik Beckman. Men nog får man intrycket, då man läser Frostenson, Jäderlund och Lillpers, att Fahlström äntligen fått de efterföljare han förtjänat, att tiden äntligen mognat så att denna våldsamt levande slags dikt funnit läsare. Fahlströms viktigaste teoretiska tes, att det som låter likadant också i någon bemärkelse har samma betydelse, utgör en förutsättning för de vådliga experiment med rytmer och klanger som försiggår hos bl a de tre här aktuella lyrikerna.

Inget av detta nämns emellertid i den nya boken. Bergsten gör inget försök att sätta in författarskapen i en poetisk tradition. Framväxten av det nya språket får stå oförklarad, liksom de tre författarnas förhållande till samtidslyriken i övrigt. Istället har han koncentrerat sig på att presentera och analysera ett urval dikter, samt att följa upp några framträdande teman och dito motiv. På så sätt har boken fått karaktären av läshjälp för den okunnige, och Bergsten bjuder på sin omfattande beläsenhet och sina kulturhistoriska kunskaper.

Boken är FIB:s lyrikklubbs årsbok för 1997, vilket anger vilken läsekrets den vänder sig till. Just dessa läsa-